

РОЛЬ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ СВІТОВОГО ПРОСТОРУ

Анотація. У статті визначено суть геоелекономічних трансформаций, запропоновано методологію їх дослідження та здійснено аналіз сучасних змін у геоелекономіці.

Ключові слова: геоелекономіка, геоелекономічні трансформаций, синергетичний, цивілізаційний та світсистемний підходи, природна рента, світовий дохід.

Аннотация. В статье определена суть геоэкономических трансформаций, предложена методология их исследования и осуществлен анализ современных изменений в геоэкономике.

Ключевые слова: геоэкономика, геоэкономические трансформации, синергетический, цивилизационный и мирсистемный подходы, природная рента, мировой доход.

Annotation: The essence of the concept of geo-economic transformation has been defined; the methodology for their study has been proposed and the contemporary changes in geo-economics have been analyzed.

Keywords: geo-economics, geo-economic transformations, synergistic, civilization and world-system approaches, the natural rent, world income.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На початку ХХІ ст. відбувається глобальне переформатування світового простору, він стає багатополюсним. Змінюються його складники та зв'язки між ними. В основі таких змін лежать глобальні трансформаций. Однією з площин, в якій доцільно розглядати такі зміни, є геоелекономіка. Проблемам вивчення різних аспектів геоелекономіки присвячено праці таких вчених, як-от: В. Дергачев, К. Жан, Е. Кочетов, Е. Лутвак, О. Неклесса, П. Савона, А. Філіпенко, Ю. Яковець та ін. [1-9]. Питаннями трансформаций суспільства займалися В. Базилевич, О. Білорус, В. Бодров, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Корнаї, П. Леоненко, І. Лукінов, В. Лук'яненко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, К. Поланьї і т. д. [10-19]. Водночас термін геоелекономічні трансформаций в сучасній літературі не визначено, відповідно не існує і методології їхнього дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення ролі геоелекономічних трансформаций у реструктуризації світового простору. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати суть геоелекономічних трансформаций, запропонувати методологію їх дослідження та здійснити аналіз сучасних змін у геоелекономіці.

Виклад матеріалів основного дослідження. Суть поняття геоелекономіка в сучасній науковій літературі трактується по-різному, зокрема це: 1) певна політика і стратегія підвищення конкурентоспроможності держави; 2) наука, що вивчає процеси і принципи розвитку держав, регіонів і світу в цілому з урахуванням впливу політичних, географічних, економічних, військових, екологічних та ін. факторів; 3) наука про державну стратегію розвитку, досягнення світової або регіональної могутності, переважно економічним шляхом; 4) сучасна геополітика, яка визначає світогосподарську інтеграцію держав і створення конкурентоспроможних регіональних умов господарювання під впливом факторів глобалізації та регіоналізації; 5) економічна політика перерозподілу ресурсів і світового доходу; 6) наука про геоелекономічні війни і т. д. [1-3]. Ці визначення є досить різноплановими та охоплюють як широке, так і вузьке значення геоелекономіки; як конкретні економічні та політичні форми і методи, так і стратегічні підходи. Це не дає можливості чітко зорієнтуватись у предметі дослідження, тому пропонуємо власне визначення терміна геоелекономіка.

На нашу думку, геоелекономіка – це наука, що вивчає сукупність економічних зв'язків, які виникають між суб'єктами світового господарства відносно розподілу та перерозподілу ресурсів і світового доходу. Водночас геоелекономіка і є тією сферою, де виникають ці відносини. Перше визначення дає більш широке уявлення про цю категорію, а друге – вузьке. Що стосується власне суб'єктів геоелекономічних зв'язків, то до них доцільно відносити не лише національні економіки, а й транснаціональні корпорації, міжнародні економічні організації, інтеграційні угруповання тощо. Адже саме вони, тим чи іншим чином, беруть участь у привласненні частки світового доходу та розподілі ресурсів.

Термін трансформация у широкому розумінні передбачає безперервні кількісні та якісні перетворення в процесі еволюційних та революційних змін. Економічні трансформаций пов'язані з докорін-

ним оновленням господарської системи в ході якісних стрибкоподібних зрушень [20, с. 160-163]. Якщо розглядати геоeкономіку як систему економічних відносин, то геоeкономічні трансформації – це зміни елементів цієї системи та зв'язків між ними. Вони є підсистемою загальної трансформації суспільства. Геоeкономічні трансформації доцільно визначати як якісні та кількісні зміни у системі відносин розподілу світових ресурсів і доходу.

Аналіз геоeкономічних трансформацій, як і будь-якого іншого економічного явища чи процесу, передбачає застосування багаторівневої методології: філософської, загальнонаукової, конкретнонаукової та технологічної [6]. У цьому контексті найбільш прийнятним буде використання синергетичного (загальнонаукового), цивілізаційного і світ-системного (конкретнонаукового) підходів. З одного боку, синергетика пояснює природу економічних систем як більш-менш стабільну, з жорсткою онтологією, прозору та відносно просту. З іншого боку, вона характеризує ці системи як нелінійні, нестійкі, відкриті, з динамічною ієрархічністю, що ускладнює їх вивчення, а особливо прогнозування змін та розвитку. Водночас синергетичний підхід дає можливість аналізувати трансформації у геоeкономіці під кутом зору її багаторівневості, між елементами якої існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки. Таким чином, геоeкономічні трансформації передбачають якісні та кількісні зміни кожного складника на всіх рівнях цієї системи: мікро- (рівень корпорації), національному (рівень окремої країни), регіональному (між країнами, на певній території світового господарства), глобальному (весь світовий економічний простір). В основі синергетики лежить принцип підпорядкування, коли зміна складників вищого рівня впливає, а точніше, визначає поведінку елементів нижчого рівня. Наприклад, створення міжнародних інтеграційних угруповань, розробка та впровадження ними елементів єдиної економічної політики впливає на діяльність національних економік, що входять до їх складу (ЄС, НАФТА, ОПЕК та ін.). Іноді вона дуже принципово змінює як внутрішню, так і зовнішню політику цих країн, їх участь у доступі до ресурсів одна одної та розподілі доходів.

Світ-системний і цивілізаційний підхід дають можливість подивитися на геоeкономічні трансформації під кутом зору змін у структурі світогосподарського порядку. Конкретнонаукова методологія створила підґрунтя для розуміння сучасної багатополлярності світового господарства. Саме світ-системний підхід пояснює трансформації геоeкономічного простору під впливом переформатування центрів впливу та залежності. Сучасна структура світової економіки передбачає її поділ на ядро (центр), периферію та напівпериферію. Найбільш впливові, економічно розвинені країни, котрі розвиваються на засадах постіндустріального, інформаційного суспільства, складають ядро, або центр світової економіки. Напівпериферія – це транзитивні (перехідні) країни, які можуть змінити свій статус залежно від обраної моделі подальшого розвитку. І остання група – це відсталі країни з традиційною економікою, тобто країни, що розвиваються, або периферія. Характерною ознакою такої світобудови є те, що співвідношення між цими структурними елементами геоeкономіки може змінюватися під впливом часового фактора.

Кардинальні зміни геоeкономічного характеру торкаються окремих сфер діяльності світового господарства та різняться за глибиною і тривалістю. Найхарактернішим відображенням трансформацій у геоeкономічному просторі є привласнення та перерозподіл світової ренти. В контексті геоeкономіки найбільш важливою є природна (сільськогосподарська, гірська та екологічна) рента. Якщо проаналізувати структуру природної ренти, то найбільшу частку в ній займає паливна рента, яка завжди мала тенденцію до зростання з 36,5% у 1960 р. до 75,3% у 2007 р. (табл.1). Сільськогосподарська та гірничо-лісова ж навпаки – до зниження. В періоди криз обсяги природної ренти зменшуються. Основним чинником цих змін є значне коливання світових цін, що змушує основних суб'єктів її привласнення шукати інші, більш сучасні шляхи збагачення.

Таблиця 1

Обсяги світової природної ренти *

Показники	1960 р.	1970 р.	1980 р.	1990 р.	1999 р.	2007р.
Обсяг природної ренти, млрд. дол.	3,48	6,6	212,45	78,35	89,1	463,2
Частка сільськогосподарської ренти, у %	33,0	31,2	5,7	19,0	22,0	12,7
Частка паливної ренти, у %	36,5	43,7	89,8	69,7	66,4	75,3
Частка гірничорудної та лісової ренти, у %	30,5	25,0	4,5	11,3	11,6	12

*Складено за даними [9; 21]

Природна рента і сьогодні залишається важливим джерелом збагачення економічно розвинутих країн та міжнародних корпорацій (463,2 млрд. дол. у 2007 р.) (див. табл.1), та все ж основну частину «вершків», які вони «знімають» зі світової економіки, складає технологічна квазірента. Вона є надприбутком, який отримують підприємства, котрі перші впровадили більш ефективну, принципово нову техніку і отримують внаслідок цього додатковий дохід. Коли новація стає загально розповсюдженою, такою, що визначає суспільно нормальний рівень якості, витрат і цін, тоді підстави для отримання надприбутку зникають. Через це такий вид ренти – явище тимчасове, котре проявляється тільки на певних фазах науково-технічного циклу. Квазірента є стимулом для інноваторів, що йдуть на інноваційний ризик впровадження нової техніки і технології [8]. Це підтверджує динаміка цін на готову продукцію, послуги та сировину. Індекс цін за останню чверть сторіччя зріс таким чином: на готову продукцію в 9,2 рази, на сільгосппродукцію – в 3,4 р., на сировину – в 4,0 р. [9].

Водночас особливо актуальними стають поняття екологічної ренти та антиренти. Екологічна рента за своєю природою є технологічною квазірентою, адже породжується застосуванням нових технологій, що мають екологічне призначення. Антиренту отримують національні суб'єкти та ТНК, які по-хижацьки (нераціонально) використовують ресурси слаборозвинутих країн. Зміна суб'єктів, що привласнюють природну та технологічну ренти, характеризує зрушення в розподілі впливу та економічної сили у світовій економіці. Отже, привласнення світової ренти є основним показником того, кому реально належать світові ресурси.

Не менш важливою характеристикою змін у геоekonomіці є привласнення світового доходу. За всіма законами ринкової економіки світовий дохід повинен розподілятися між учасниками всесвітнього ринку в залежності від їхньої участі у світогосподарській діяльності. Але цього не відбувається. Безліч національних економік залишаються осторонь цих процесів, виконуючи роль допоміжних господарств світового відтворювального циклу. За словами Ернеста Кочетова ці країни (напівпериферія та периферія світового господарства) потрапляють в затьяжну смугу економічного вимотування. Розродуючи національне багатство, не будучи ланкою міжнародного відтворювального процесу, вони відлучають себе від формування світового доходу, який в основному привласнюється міжнародними фінансовими інститутами [22]. Таким чином, головним питанням стає пошук шляхів включення цих країн до міжнародної відтворювальної системи.

Існує низка методик, що поділяють країни на групи за рівнем доходів. Наприклад, у відповідності до методики Світового Банку (Атласний метод) країни розбиваються на такі групи: 1) з низьким рівнем доходів – менше 975 дол. на душу населення (всього 43 країни, зокрема Афганістан, Бангладеш, Таджикистан та ін.); 2) з доходами нижче середнього, коли ВНД знаходиться в межах від 976 дол. до 3855дол. (всього 55 країн: Албанія, Таїланд, Туніс, Україна і т. д.); 3) з доходами вище середнього від 3856 дол. до 11905дол. (46 країн: Аргентина, Білорусь, Польща, Росія, Алжир, Македонія тощо); 4) країни з високим рівнем доходів – більше 11906 дол. (66 країн: Австрія, Угорщина, Словаччина, США, Чехія, Хорватія та ін.); 5) країни з високим рівнем доходів, члени ОЕСР (27 країн) [23].

За методикою ООН виокремлюють: країни з високим рівнем доходів (42) – ВВП на душу населення більше 4500 дол. (Гонконг, Сінгапур, ОАЕ); країни з середнім рівнем доходів (50) – від 1000 до 4500 дол. (Бразилія, Туреччина, Малайзія); країни з низьким рівнем доходів (65) – ВВП на душу населення менше 1000 дол. (Афганістан, Бангладеш, Бенін, Судан) [24].

Аналізуючи сучасні дані можна зробити висновок, що хоча в динаміці спостерігається певне зростання доходів на душу населення за всіма групами країн, та розбіжності в показниках залишаються значними (рис.1).

Наприклад, у 2010 р. порівняно з 1970 р. середній показник ВВП на душу населення по світу в цілому збільшився у 1,8 рази, у групі високорозвинутих країн – у 3,7 рази (члени ОЕСР) та у 2,2 рази (країни не члени ОЕСР), у країнах з середнім рівнем доходу – у 2 рази, а слаборозвинутих – у 1,4 рази. Розрив за цим показником між країнами з високим рівнем доходу та країнами з низьким у 1970р. складав 49 разів, у 1990р. - 84 рази, у 2010р. – 79 разів [25]. Дані Світового банку свідчать, що при загальній тенденції до зростання ВВП на душу населення, розрив між високорозвинутими та слаборозвинутими країнами збільшується. Особливо це стосується таких великих представників першої групи, як-то країни ЄС та Північної Америки.

Що ж стосується темпів зростання ВНД, то наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. непогані результати мали країни з низьким та середнім рівнем доходу, чого не можна сказати про високорозвинуті країни. Останні підтримували незначну тенденцію до зростання, в середньому 2,5% на рік (рис.2).

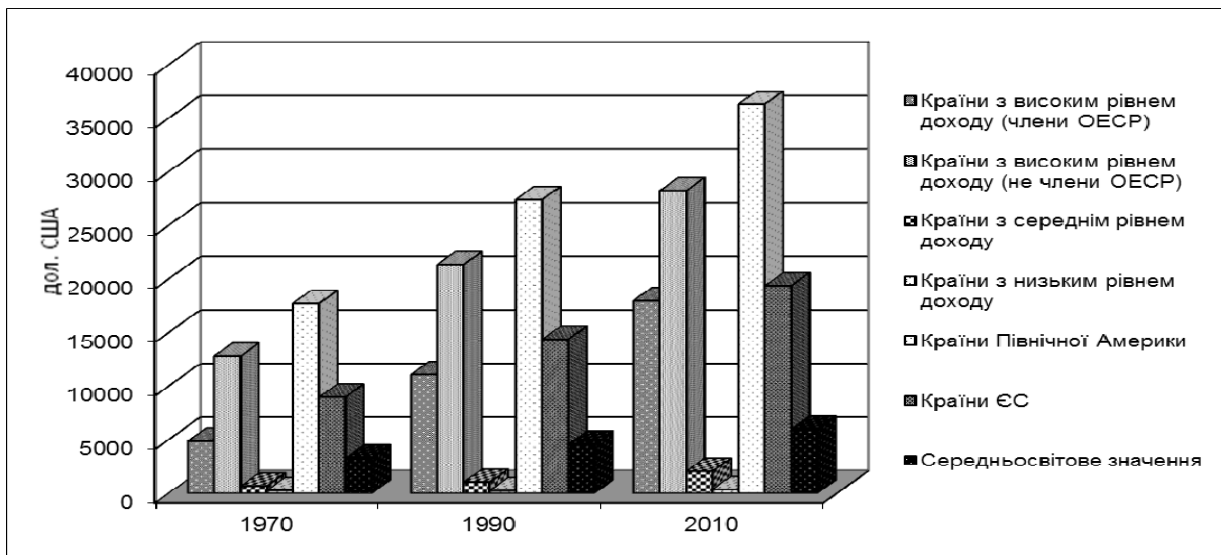

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення за групами країн

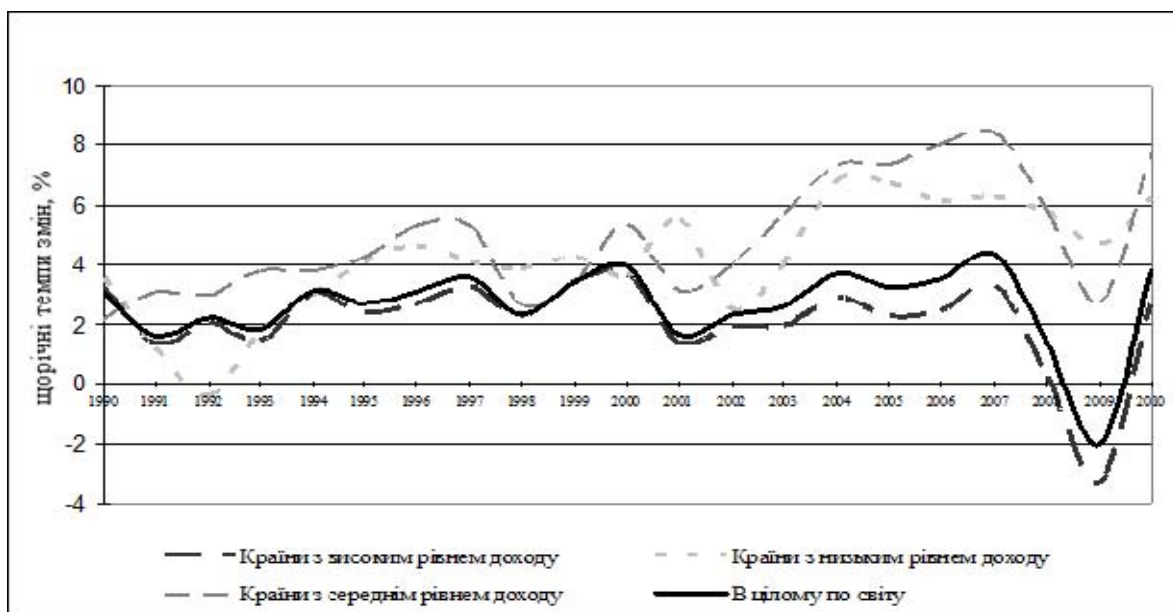

Рис. 2. Динаміка темпів зростання ВВП за групами країн

На загальну тенденцію значно вплинула криза 2008–2009 років. Саме в цей період більшість країн втратила попередній рівень темпів зростання. Особливо це стосується країн з високою часткою ВВП на душу населення, адже саме їм було що втратити. У 2007 р. ці країни мали найвищий для них за останні 20 років показник зростання 3,3%, падіння ж у кризовий період склало 6,6%, оскільки темп зростання ВВП у 2009р. був від’ємним -3,3%. Водночас незаможні країни, які не мали можливості впливати на розподіл доходів в світі, особливо нічого й не втратили, залишаючись фактично за межею бідності. Максимальними темпи приросту у них були в 2004р. – 6,8%, у 2009 р. (період кризи) вони склали – 4,7%, отже, найбільший розрив в цих показниках був близько 2,1%. Країни з середнім рівнем ВВП на душу населення відчули його падіння в розмірі – 5,7% з 2007 р. по 2009 р., хоча у 2010 р. вони вже відновили свій рух вгору до 7,8% річних (див. рис.2) [25].

За оцінками експертів Світового Банку найближчі декілька років не відзначатимуться особливим динамізмом. Країни з високим рівнем доходу матимуть від’ємні показники зростання у 2012 р. – (-1,3%); у 2013 р. – (-0,6%). Для країн, що розвиваються, темпи падіння будуть нижчими -0,8% і -0,3 відповідно (табл.2). В найкращих умовах опиняться, як не дивно, незаможні країни та країни-експортери нафти.

Різниця в сукупних темпах зростання [26]

Країни	2011	2012	2013
Світ вцілому	-0,5	-1,1	-0,5
Країни з високим рівнем доходу	-0,6	-1,3	-0,6
Зона євро	-0,2	-2,1	-0,9
Інші країни з високим рівнем доходів	-0,8	-0,9	-0,5
Країни, що розвиваються	-0,2	-0,8	-0,3
Незаможні	0,1	0	0
З середнім рівнем доходів	-0,2	-0,8	-0,3
-Експортери нафти	0,1	-0,5	0
-Імпортери нафти	-0,4	-0,9	-0,4
Регіони			
Східна Азія і Тихий океан	-0,3	-0,3	-0,5
Європа і Центральна Азія	0,6	-1,1	-0,3
Латинська Америка і Карибський басейн	-0,3	-0,6	0,1
Близький Схід та Північна Африка	-0,1	-1,2	-0,7
Південна Азія	-0,9	-1,9	-0,8
На південь від Сахари	-0,1	-0,4	-0,1

Водночас навіть за умов позитивних темпів зростання ВНД слаборозвинуті країни не зможуть скоротити розрив в рівні доходів на душу населення порівняно з економічно розвинутими (див. рис. 1). Це і визначатиме їх подальшу залежність від ядра світової системи.

Як відомо, процеси трансформацій тісно пов'язані з економічними кризами, які разом з низкою інновацій можуть призвести до виникнення нової життєздатної системи. Під час криз остання стає нестійкою, нестабільною, і її подальший розвиток може здійснюватись різними шляхами. Інновації ж сприяють більш швидким трансформаціям, прискорюють їх. Основою будь-якого розвитку є інноваційний складник, який, у першу чергу, базується на змінах у технології. Саме науково-технічні революції та перевороти створили підґрунтя для більш повного використання світових ресурсів та привласнення зисків від цього. Водночас ми маємо безліч негативних наслідків цього процесу: поглиблення диференціації в розподілі світового доходу між економічно розвинутими та відсталими країнами; максимальне використання всіх існуючих на планеті ресурсів, їх вичерпання; падіння продуктивності праці, і як наслідок, – зменшення доходів від застосування застарілої технологічної бази індустриального суспільства та ін. Внаслідок чого сучасні технології повинні бути направлені на освоєння екологічно чистих джерел енергії, гуманітаризацію сфери виробництва та телекомунікацій, вирішення демографічних проблем тощо.

Висновки. Отже, гео економічні трансформації – це якісні та кількісні зміни в системі розподілу світових ресурсів та доходу. Важливими елементами методології їхнього дослідження є загально- та конкретна науковий підходи. Основні показники гео економічних змін – це привласнення природної ренти та світового доходу. Гео економічні трансформації спричиняють поглиблення диференціації між групами країн в отриманні частки світового доходу. Якщо в основу цих змін буде закладено інновації гео економічного характеру, то в майбутньому вони можуть сприяти формуванню ноосферного постіндустріального суспільства, гуманітаризації економічних відносин тощо.

Список використаних джерел

1. Дергачев В. А. Геоэкономический словарь-справочник. — Одесса: Ипрэзи нану, 2004. — 177 с.
2. Жан К., Савона П. и др. Геоэкономика. Господство экономического пространства. – М., 1997. – 207 с.
3. Кочетов Э. Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. – М. : Норма, 2006. – 528 с.
4. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict: Grammar of Commerce // The National Interest. –1990. – No. 20.

5. Неклеса А. Рах економісана: гзеоекономическая система мироустройства // Экономическая наука современной России. – №1 (5), 1999. – С.71-83.
6. Філіпенко А. С. Методологія геоекономічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2007/5-6/200705.html>
7. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: Навч. посібник. – К. : Знання України, 2006. – 316 с.
8. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI века [Текст] / Ю. В. Яковец; Междунар. ин-т П. Сорокина – Н. Кондратьева. – М. : ЗАО «Экономика», 2004. – 444 с.
9. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 382 с.
10. Базилевич В. Д. Еволюція парадигми економічної теорії та її вплив на трансформацію економічних систем // Вісн. КНТЕУ. – 2001. - № 1.
11. Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г., Гончаренко О. М., Мацейко Ю. М., Зленко В. А. Глобальные трансформации и стратегии развития. – К., 2000 – 422 с.
12. Бодров В. Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: Навч. посіб. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 104 с.
13. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
14. Геєць В. М. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні. – К. 2003.
15. Корнаи Я. Трансформаційний спад // Вопросы экономики. – 1994. - № 3. – С. 4-16.
16. Концепції економічних систем та проблеми їх структурної трансформації // Вища шк. – 2003. - № 2-3. – С. 44-65.
17. Лукинов И. И. Экономическая трансформация (в конце XX ст.). – К. : АО «Книга», 1997. – 455 с.
18. Цивилизационная структура современного мира : В 3 т. – Т. 1 : Глобальные трансформации современности / Под ред. акад. НАН Украины Ю. Н. Пахомова, д-ра филос. наук Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка, 2006.
19. Поланья К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / Пер. с англ. А.Васильева, С.Федорова, А.Шурбелева. СПб. : Алетейя, 2002.
20. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
21. 2009 World Development Indicators. Washington, The World Bank, 2009. P. 219.
22. Эрнест Кочетов: Деформация «мировой конструкции»: глобальный сдвиг [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://kochetov.viperson.ru/wind.php?ID=639070&soch=1>
23. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>
24. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>
25. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/all>
26. Global Economic Prospects 2012. An uncertain outlook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/EXTGBLPROSPECTS/0,,contentMDK:23077354~menuPK:612515~pagePK:2904583~piPK:2904598~theSitePK:612501,00.html>